

ALEMKO GLUHAK

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

gluhak@hazu.hr

RUSKA I NEKA DRUGA IMENA U HRVATSKOM JEZIKU DANAS

Prema prenošenju imenâ iz ruskoga i drugih jezika koji se služe svojim ćirilicama već stotinjak godina u hrvatskim pravopisnim priručnicima pristupa se na razne načine. Danas se u pisanju »ćirilčnih« imena jako osjeća engleski filter.

Pitanja povezana s prenošenjem imenâ iz drugih jezika danas su mnogo češća nego prije pedesetak ili stotinjak godina ili još i prije. Kroz razne vijesti u glasilima, mnoštvo imenâ pojavljuje se u tekstovima u nesvojem jeziku. Kakve-takve upute za snalaženje s imenima iz barem nekih jezika davali su pravopisni priručnici.

Današnje opće načelo za prenošenje imena iz drugih jezika kakvo se nalazi u našim pravopisima bilo bi ovakvo: imena iz jezika koji se pišu latinicom prenose se u hrvatski tekst tako kako se pišu, a imena iz jezika koji se pišu drugim pismima prenose se u hrvatski tekst po ovim ili onim transkripcijskim pravilima.

Naravno, za *latinična* prenošenja inojezičnih imena ponekad se nađemo pred teškoćama sa slovima dotičnoga jezika, no u načelu imena treba, ako ne raspolažemo tim slovima, prepisati što vjernije¹. *Druga pisma* jednostavno se dijele na dva skupa: na ćirilice i na druga pisma, s time da se onda među tim *drugim pismima* posebno ističe *grčko pismo*².

Jasno je da nema jednoznačnih rješenja³ za neku svu ćirilicu, jer neke opće ćirilice nema – ali za pojedine se jezike posve jednoznačna rješenja dati mogu.

¹ Ovdje ne ulazim u moguće promjene koje se događaju s imenima kada se ona sklanjaju ili kada se od njih tvore pridjevi ili što drugo; u tome i praksa i pravopisi imaju i različitih rješenja.

² Pravopisi govore i o pisanju riječi iz drugih jezika koje nisu vlastita imena, no to su posebna tema: pisanje hrvatskih riječi koje su potekle iz drugih jezika (u načelu, pišemo ih kako ih izgovaramo) i pisanje citatnih riječi i sklopova iz drugih jezika (piše se po pravilima jezika izvornika).

³ Ovdje se pridjev *jednoznačan*, *-čni* upotrebljava u ovom smislu: ako se nešto iz nekog pisma prenese u odgovarajuću transliteracijsku latinicu, onda se iz toga transliteriranoga latiničnoga zapisa može vratiti nazad u izvorno pismo u isti polazni oblik.

Iako i za neka druga pisma postoje jednoznačna rješenja, naši se pravopisi time ne bave⁴.

Općenito se smatra da je najpoštenije prema imenima iz drugih jezika da se pišu onako kako je to po više-manje ustaljenim standardima, dakle da se ona prenose vjerno. Za *nelatinična* pisma trebalo bi vrijedjeti pravilo da se imena prenose onako kako je za dotične jezike to uobičajeno u onome što se ponekad naziva znanstvenom transliteracijom, i činjenica je da se i odgovarajući standardi Međunarodne organizacije za normizaciju, ISO (*International Standard Organization*), znatno slažu s takvim pristupom⁵, a tu su i drugi standardi⁶. Imajmo na umu činjenicu da ISOvi standardi za prenošenje iz nelatiničnih pisama u latinicu najnormalnije upotrebljavaju slova koja su i naša, i druga slova: *č, š, ž* itd.

Pravopisi

U hrvatskim se pravopisima o pisanju inojezičnih imena govori od Boranićeve dopune Brozovu pravopisu, 1904.

Tamo se za »tuđe riječi« kaže da su od dvije vrste – one »koje su u staro doba ušle u hrvatski jezik i tako mu se priljubile, da se više i ne osjećaju kao tuđe« i one »koje ponajviše u novije vrijeme ulaze u hrvatski jezik« (t. 252). Te druge ili »posve zadržavaju svoj oblik što ga imaju u jeziku, iz kojega su uzete« (t.253; *niveau, plateau, pointe, nuance, enquête, sujet, boulevard...*, *budget, lawn-tennis, intervju, whist, essay, spleen...*) ili »donekle mijenjaju svoj oblik (pravopis i završetke) prema hrvatskome jeziku« (str. 52).⁷

Među riječi koje »posve zadržavaju« polazni uvrštena su i »vlastita imena, koja nijesu uzeta iz grčkoga ili latinskoga jezika« (t. 254), pa su tu primjeri *Svjatoslav, Carskoje selo, Evgrafović Saltykov* (t. 254), ali: »Rusko, slovensko i bugarsko *č* na kraju prezimena piše se u nas *ć*; na pr. Сергбевичъ: *Sergejević, (...)*«; »Slavenska prezimena na *-ski* sklanjaju se kao određeni pridjevi (...) *Dostojevskoga...*, (...)« (51).

⁴ Za neke jezike postoji više nego jedna transliteracija (a neke od tih transliteracija nisu jednoznačne). — Od prostorno bližih pisama da podsjetim ovdje još jednom na grčko i zatim na armensko i gruzinsko te na hebrejsko i arapsko (s raznim suoblicima), a od nešto daljih, na devanagari i druga pisma indijska (u zemljopisnom smislu) i ona izvedena od indijskih, pa na korejsko i japansko pismo, itd.

⁵ Npr. ISO 233:1984 arapski (transliteracija), 233–2:1993 arapski (pojednostavnjena transliteracija), 9985:1996 armenski, 259:1984 hebrejski (transliteracija), 259–2:1994 (pojednostavnjena transliteracija), 15919:2001 hindi, 3602:1989 japanski, 9:1995 ruski, 11940:1998 tajski itd. — ISO/DIS 259–3 hebrejski (konverzija fonema), ISO/TR 11941:1996 korejski, itd.

⁶ Primjerice, DIN 31635:1982 za arapski, vrlo sličan standardu ISO 233:1984.

⁷ U primjerima su i cirilica i latinica, pa je ovdje onako kako je u samu izvorniku. — U Boranića se dugo ruska imena pišu po pravopisu iz vremena prije pravopisne reforme iz 1917.

Dakle ruski se isprva više-manje prenosio, gotovo transliterirao (*Saltykov i Carskoje selo*), a ponešto se prilagođavalo (*Dostojevski*, još i naše sklanjanje), gotovo prevodio (*Evgrafović, Sergejević*). Tako je bilo i u izdanjima 1906, 1911, 1915 (s time da je u ta posljednja dva bilo *Sergjejević*).

U Boranićevim se pravopisima to još dopunjuje. Od 1921, dodaje se izričito pravilo (prije vidljivo primjerom, no nije bilo izrečeno) da se rusko prezimensko *-skij* krati u *-ski* (*Жуковский: Žukovski, Достоевский: Dostojevski*; 36). I tu se kaže da »slavenska prezimena na *-ski* sklanjaju se jednako s našima« kao određeni pridjevi, kao *Dostojevskoga* (39); »slavenska mjesna imena na *-sk, -sko*« sklanjaju se kao neodređeni pridjevi (*Smolensk, Smolenska*; 39, tojest kao hrvatske imenice muškoga roda na suglasnik), a »[o]dređeni pridjevi u ruskim dvočlanim imenima idu po našoj određenoj deklinaciji« (*Carskoje Selo, Carskoga Sela; Jasna Poljana, Jasne Poljane*; 39). Slavensko nepostojano *e* »vlada se kao štokavsko nepostojano *a*«, i za ruski daju se primjeri *Donec, Donca* i *Orel, Orla* (38). Dan je i primjer sklanjanja prezimena *Tolstoj*, gen. *Tolstoja* (prezimena na suglasnik, 37). – Osim imenā, tu se od ruskih riječi pojavljuje još i *порывъ*, koja je u hrvatski preuzeta kao *poriv*, jer inojezične »riječi, koje u novije vrijeme ulaze u hrvatski književni jezik, pišu se našim slovima onako, kako se izgovaraju u narodu, iz kojega su uzete« (35), te *начало, рубль > načelo, rubalj*, gen. *rublja*, jer »[g]lasovi ruskih i čeških riječi priljubljuju se zakonima našega jezika« (35). Tu je i riječ *поданникъ* i *podanik*, za primjer da se udvojeni suglasnici prenose kao jedan (36). (Riječ *načelo* zapravo je prevedenica, jer su preneseni i prevedeni svi njezini dijelovi.) – Tako je i 1923, 1926, 1928 (a 1928. promijenjeno je pisanje u *Жуковский, Достоевский*, u skladu s novim pisanjem od 1917.⁸).

1929. objavljeno je *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S.*, sa željom da se ujednači pisanje srpskoga i hrvatskoga jezika (no slovenskoga se to *uputstvo* zapravo nije ticalo). I tu je dano apstraktno pravilo, koje pomalo brka izgovor i pisanje i koje ne zna za pojedinčevo nepoznavanje drugih jezika: »Tuđe reči (...) pišu se onako kako se u jeziku od kojega se pozajmljuju izgovaraju. Ako naš jezik nema slova i glasova kojima bi se transkribovali glasovi i slova drugih jezika, oni će se obeležiti najbližim glasovima našeg jezika.« Tako za primjer, između ostaloga, veli za umekšane ruske suglasnike *t* i *d* (tojest [tʰ], [dʰ]) da se »izgovaraju« i pišu kao *ć, đ* (27). Također, veli se da »[o]-blik imena zemalja, gradova i lica uzetih iz tuđih jezika udešava se, polazeći od roda tih imena, prema osobinama našega jezika, i dalje se prema njima on i menja«, i za ruski daju se *Жуковская: Žukovska, Ясная Поляна: Jasna Poljana, Достоевский: Dostojevski*, s odgovarajućim padežima (28), a »kad god je mo-

⁸ O ruskoj pravopisnoj reformi iz 1917. znalo se. Primjerice, 1920. objavljen je u *Nastavnom vjesniku* članak J. Kotnika »Revolucija in ruski pravopis«, u kojemu su točno opisane promjene.

guće menjati ih po osobinama našeg jezika, tako valja i činiti«, kao *Tolstoj* : *Tolstoja* i ukrajinski *Ševčenko* : *Ševčenka*.

Peto izdanje Boranićeva pravopisa, 1930, s naznakom na unutarnjoj naslovnici da je ono »prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete«, drži se kako-tako shrvatske tradicije: da posuđenice i »poglavito vlastita imena, pišu se latinicom u svome izvornom liku« (49). Kada treba, dodaje se »fonetička transkripcija« u zagrada (50). Ako se ime piše »po izgovoru«, onda »[t]uđi glasovi, ma kako bili prikazani, a ima ih naš jezik, bilježe se našim slovima«, pa su od ruskih tu primjeri *Nekrasov*: *Njekrasov*, *Bodjanskij*: *Bođanski* (50). Za prezimena na -ič sada piše da to č »ne mijenja se u ć«, pa su primjeri rus. *Gnjedič* i bug. *Miletič* (50). Tu je i pravilo da se rusko »etimologičko o ne mijenja u a: *Moskva* (a ne po izgovoru *Maskva*), *kozak* (ne *kazak*)« (50). Ali i dalje »[m]jesto tudih glasova kojih nema u našem jeziku uzimaju [se] najbliži naši glasovi«, pa su za ruski primjeri *poryv*, *Krylov* – *poriv*, *Krilov*, i dalje za udvojene suglasnike *poddanik* – *podanik* (51). Tu je i pravilo za umetanje nepostojanoga a, s ruskim primjerom *Dnepr*: *Dnjepar* (51/52). S nepostojanim e došlo je do promjene: ono da ostaje u imeničnoj promjeni, primjer je za ruski *Orel*: gen. *Orela* (54). I dalje su tu isti primjeri *Smolensk*, *Žukovskaja* (daje *Žukovska*), *Jasnaja Poljana* (*Jasna Poljana*), *Tolstoj* (gen. *Tolstoja*) (54).

Šesto izdanje, iz 1934, ima ista pravila kao peto. U sedmom izdanju, iz 1937, pravila su ista kao u petom i šestom, ali je dano šire pravilo, za nepostojano e i o, koji da ostaju u imeničnoj promjeni – a ruski je primjer sada riječ *kružok*, gen. *kružoka*. Osmo izdanje, banovinsko, iz 1941, vraća se u pravilima na ono iz 1928.⁹

Nakon drugoga svjetskoga rata, u novim prilikama – s Hrvatskom i Jugoslavijom vezanima novim vezama sa Sovjetskim Savezom – izlazi 1947. deveto izdanje Boranićeva pravopisa. Među pravilima iz 1941. ima i dodanoga.

Kaže se da »[g]lasovi ruskih i čeških pozajmljenica priljubljuju se zakonima našega jezika: начало: *načelo* (...), Днепр: *Dnjepar* (gen. *Dnjepra*), рубль: *rubalj* (gen. *rublja*) (...). Također, »[o]d udvojenih suglasnika piše se samo jedan: (...) поданник: *podanik*«.

I tu se izričito kaže: »Vlastite imenice zadržavaju oblik, koji imaju u jeziku, iz kojega su uzete« (33), pa je tu rusko prezime *Gladkov*, te da »[u]z prezimena se i tuđa imena obično pišu u izvornom obliku«, pa je tu ruski primjer *Vjačeslav* Molotov. No dalje je ovo: »rusko j i drugi nepčani suglasnici pišu se po izgovoru: Есенин – *Jesenjin*, Сталин – *Staljin*«; »slovensko i rusko č na kraju prezimena prelazi u ć: (...) Ильич – *Ijić*«; završetak -skij (...) prelazi u -ski: Жуковский: *Žukovski*« (34). Za nepostojano e, koje »vlada se kao štokavsko nepostojano a«, ruski je primjer *Muromec* – gen. *Muromca* (34). Tu je i pravilo za instrumental ime-

⁹ Više od dva desetljeća poslije reforme ruskoga pisanja, u tom našem priručniku neke riječi i dalje se pišu po starijem ruskom pravopisu: *порывъ*, *Сергеевичъ* (a *Tolstoj* latinicom).

nica na *-ov, -ev*, pa je za ruski primjer *Turgenjev – Turgenjevom* (možda i *Pavlov – Pavlovom*, ako to nije primjer za koji drugi slavenski jezik) (34). Govori se o tome da se imena na *-sk* sklanjaju kao imenice – primjer je (35) *Smolensk, Smolenska, Smolensku* (što nije »Smoljensk«, za razliku od *Jesenjin* i *Staljin*). Ističe se da se slavenske riječi »sklanjaju kao naše bez obzira na mjesto naglasaka«, s primjerom *Moskva – Moskve*; te da se prezimena na *-ova, -eva* »sklanjaju se kao naši neodređeni pridjevi«, pa je primjer *Ljuskova, gen. Ljuskove* itd., te *Vasiljevna – dat., lok. Vasiljevnoj* (35).

Za određene pridjeve u ruskim dvočlanim imenima rečeno je da »primaju naš određeni oblik: *Jasnaja Poljana: Jasna Poljana*«, no da se prezimena »sklanjaju kao imenice: *Krupskaja: gen. -je, dat. -ji...*« (36). Također, slavenska prezimena »od određenih pridjeva, sklanjaju se kao određeni pridjevi«, i za ruski primjeri su *Dostojevski: Dostojevskoga, Gorki: Gorkoga* (36).

U *Hrvatskom pravopisu* Ureda za hrvatski jezik, iz 1944., načelo za prenošenje imenâ iz ćirilice (»ruske i bugarske«) i drugih pisama jest da ona »pišu se načelno prema našem izgovoru s upotrebom hrvatskih slova s diakritičkim znacima« (t. 307), odnosno da se u ruskim imenima ćiriliska slova transkribiraju »bez obzira na njihov izgovor u izvornom jeziku, na pr. *Potemkin* (ruski izgovor *Patjòmkin*)«, da se završetci *-skij, -kij, -ij* pišu bez *j* (*Musorgski, Gorki, Nižnji Novgorod*¹⁰), da se krajnje *č* u ruskim i bugarskim prezimenima piše *ć* (*Nikolajević, Miletić*) (t. 308). Napominje se, u vezi s egzonymima: »U međunarodnom prometu, na naslovima pisama i drugih pošiljaka, u voznom redu i sl. pišu se ta imena u izvornom obliku i pravopisu« (t. 312), a to bi se ticalo i ćirilčkih imena. Još se govori o sklanjanju: *Tolstoj* ide kao imenica, a *Trubeckoj* (ostaje u takvu obliku) kao pridjev. Također, imamo *Krivog Rog* pa *Krivog Roga, pred Krivim Rogom* te *Jasnaja Poljana* i iz *Jasne Poljane, u Jasnoj Poljani, Carskoje Selo, iz Carskog Sela, u Carskom Selu*. Ali kad takvi pridjevi »stoje sami, a izgubili su pridjevno značenje, na pr. *Sjevernaja*, sklanjamo ih kao imenice (iz *Sjevernaje, pred Sjevernajom*)« (t. 345).¹¹

U zadnjem, desetom izdanju Boranićeva pravopisa, 1951., pravila su ista ili skraćena, primjeri su neznatno promijenjeni, što s nevidljiva razloga, što zbog toga što se, s prekidom veza sa SSSRom 1948., promijenio dio ideološkoga pogled na svijet. S obzirom na to da se za »tuđe glasove, kojih nema u našem jezi-

¹⁰ Dakle tu je *Nižnji*, bez objašnjenja zašto *nj*, umjesto kako-tako očekivana *Nižni* za rus. *Нижний*.

¹¹ U neobjavljenu *Hrvatskom pravopisu* Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića, iz 1941, koji je bio osnovom za pravopis iz 1944, slično je, no različito je ovo: »Krajnje *č* u bugarskim prezimenima pišemo u hrvatskom jeziku *ć*: *Miletić*, a u ruskim *ć*: *Nikolajević*.« (t. 211). Isto je za prezimena na *-skij* i *-ki* i za njihovo sklanjanje (t. 211, t. 220), a za slavenska mjesna imena na *-sk, -sko* veli se i tu da se sklanjaju kao neodređeni pridjevi (*Smolensk, gen. Smolenska*; t. 221).

ku, uzimaju« oni »koji im najviše odgovaraju«, tu je primjer *порыв: poriv*. Tu je i isto pravilo s primjerima *начело, Днјепар, рубалј*, »ali Кремль: *Kremlj* (gen. *Kremlja*)«, i isto poddanik: *поданик* (34). I opet: »Vlastite imenice zadržavaju oblik, koji imaju u jeziku, iz kojega su uzete«, i za ruski primjer je *Gladkov*, i malo niže za prezimensko *č* da ostaje, s ruskim primjerom *Fomič*. Naravno, ni u tom se izdanju zapravo ne drži toga »zadržavanja«. Uz ono pravilo da se uz prezimena i »tuđa imena obično pišu u izvornom obliku« (35), sada nema ruskoga primjera (1947. *Vjačeslav Molotov*¹²).

Primjeri »rusko *j* i drugi nepčani suglasnici« sada su *Буслаев, Ленин, Ильич – Buslajev, Lenjin, Iljič*, od. Za prezimena na *-skij* uz *Žukovski* dodano je: »jednako Трубецкой: *Trubecki*«. ¹³ Za *-aja* kaže se da se zamjenjuje »našim *-â*«, primjeri su *Krupska, Jasna Poljana* (35).

Za sklanjanje su dani primjeri *Tolstoj – Tolstoja, Smolensk – Smolenska* te pravilo da »slavensko nepostojano *e* vlada se kao štokavsko nepostojano *a*: (...) rus. Muromec: *Muromca* (...)« te da se prema tome »grade i pridjevi« (primjeri su slovenski i češki *Levčev, Jirečkov*). Ponovljeno je pravilo za instrumental s *Turgenjev – Turgenjevom* (36). Još je rečeno da se ruske riječi »sklanjaju kao naše bez obzira na mjesto naglaska i ne mijenjajući *o* u *a*: *Moskva* (ruski izgovor: Maskvâ): *Moskve*«. Za prezimena kao *Ljuskova, Vasiljevna* te *Gorki, Dostojevski* ponovljeno je ono iz 1947 (37).

1960. godine objavljen je zajednički pravopis Matice hrvatske i Matice srpske, *ijekavsko* izdanje *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. U njemu se, u poglavlju »Pisanje tuđih riječi«, ponavljaju misli iz Boranićevih dopuna Brozovu pravopisu iz 1904., i to ovako: da imamo »dvije vrste tuđih riječi«, od kojih smo jedne »primili od drugih naroda i prilagodili ih svome jeziku, te ih danas ne osjećamo kao tuđe« (primjeri su *kralj, breskva, košulja, vitez, čarapa* »i dr.«), a druge su »one riječi koje se još kao tuđice osjećaju« (t. 153).

U potpoglavlju »Riječi iz živih stranih jezika«, u odjeljku »Vlastita imena« ističe se da »tuđa se imena i prezimena pišu dvojako: izvorno (mahom u latinići) i fonetski (mahom u ćirilici)«, za prvi se način preporuča da treba »u zagradi dodati izvorno pisanje, a ako se« takva riječ (tojest ime) »piše latinicom, obavezno je izvorno pisanje s dodatom oznakom izgovora u zagradi pri prvom navođenju« (t. 166).

¹² Vjačeslav M. Molotov bio je od Oktobarske revolucije do ranog poslijestaljinskog vremena u vrhu sovjetske vlasti, i npr. u *Općoj enciklopediji* ističe se da je »[n]iz godina najbliži Staljinov suradnik«. U vrijeme jugoslavensko-sovjetskoga prekida 1948., on je bio sovjetski ministar vanjskih poslova.

¹³ Pita se Josip Hamm (1952:31): »nigdje se ne kaže, zašto se *Trubeckoj* ima pisati *Trubecki*, a *Tolstoj – Tolstoj* (premda su obje riječi pridjevi), i zašto prvu riječ treba deklinirati kao pridjev, a drugu kao imenicu (ma da se to lijepo moglo objasniti)«.

Da bi se »lakše mogle obuhvatiti sve pojave«, sva su inojezična imena podijeljena »na dvije grupe: a) na vlastita imena iz savremenih zapadnoeuropskih jezika i b) na vlastita imena iz slavenskih jezika« (t. 166). (Ne pomišlja se na takvu podjelu i za ine jezike.)

U potpoglavlju »Riječi iz slavenskih jezika« ističe se da riječi iz slavenskih jezika »preuzimamo u originalnom obliku ukoliko odgovaraju oblicima naših riječi, ili ih prilagođujemo glasovnim zakonima našeg jezika«, i primjeri prema ruskim riječima *начало*, *ущерб*, *рубль*, *отлично* – jesu one kojima smo »dali oblik« *načelo*, *uštrb*, *rubalj* ili *rublja*, *odlično* (t. 175).

Kaže se: »Vlastita imena iz slavenskih jezika s ćirilčkim azbukama u naš jezik prenosimo pretežno po izgovoru (*Fjodor*, npr., prema ruskome *Фёдор*)« (t. 176), a »[z]a posebne potrebe (npr. bibliotekarske) izvorno se mogu prenositi i imena iz ćirilskih azbuka, npr. *Karskij*, *Fedorov*, *Černyšev*, *Jakovlev* i sl.«.

U odjeljku o prenošenju u naš jezik piše se o tome da se *e* i *ьe* prenosi kao *je*, spominju se sklopovi *ль*, *нь*, da se *ě* prenosi kao *jo*. Ali od toga »odstupa se samo onda kad je drukčiji način pisanja potpuno odomaćen«, kao *Потёмкин* – *Potemkin* (umjesto *Potjomkin*). Slova *ю* i *я* prenose se kao *ju* i *ja*, i za to se daju razni primjeri. — Slovo *u* prenosi se kao *ji* iza samoglasnika i suglasnika *s ь*, piše se *ль*, *нь*. — Skupine *дь*, *ть* pišu se ispred suglasnika kao *ć*, a sam se *ь* između suglasnika »ničim ne obilježava« (*Горький* – *Gorki*).

»Meki suglasnici ispred *e* i *u* po pravilu pišu se kao tvrdi suglasnici«, od čega se odstupa »kod vrlo poznatih imena gdje je drukčiji način pisanja potpuno odomaćen, kao u primjerima *Lenjin*, *Ljermontov*, *Bakunjin*, *Onjegin*« i »kod onih imena gdje ruski oblik potpuno odgovara hrvatskosrpskom«.

Ističe se da se ruska imena stranoga porijekla »ne vraćaju« u izvorni oblik, »već se preuzimaju u ruskom obliku«, kao *Эйзенштейн* – *Ejzenštejn* i dr., ali »*Герцен* – *Gercen*, ali i *Hercen* zato što je dugom tradicijom tako uobičajeno«.

»Samoglasnici se prenose (...) bez obzira na promjene (...) u ruskom jeziku pod utjecajem akcenta«, pa je *Moskva* i dr., a ne *Maskva*.

I u tom pravopisu imena na *-ский*, *-цкий* »preuzimaju se sa završetkom *-ski*, *-cki*« (a tako i oni na *-ской*, *-цкой*), i oni na *-ская*, *-цкая* preuzimaju se sa *-ska*, *-cka*. Oni koji se u nas ne osjećaju kao pridjevi (*Толстой* i dr.) zadržavaju svoj oblik. Ako se i za nas »osjeća pridjevski dio«, takva se imena prilagođavaju, kao *Литературная Газета* – *Literaturna gazeta* i dr.

Ruska se imena prilagođavaju našem sklanjanju, ali se imenice ženskoga roda sa suglasničkom osnovom mijenjaju kao imenice muškoga roda na suglasnik, »jer se u našem jeziku njihov prvobitni rod ne osjeća«, a ženska imena po ocu u dativu i lokativu ponašaju po pridjevskoj promjeni (*Petrovnoj*, *Nikolajevnoj*).

Zanimljivo je i ovo ustrajanje: »Rusko ime *Пѣмп* treba preuzimati u obliku *Petar*, a ne *Pjotr*, ne samo zato što je to običnije našem čitaocu nego i zato što se oblik sa naglaskom na prvom slogu javlja samo u nominativu, dok u svim ostalim padežima akcent prelazi na nastavak«, dok se poljsko ime *Piotr* ne treba ponašati tako, jer je oblik »isti u svim padežima«.

Slično se odnosi i prema drugim *ćiriličkim* jezicima, koliko ih se taj pravopis dotiče.

Hrvatskomu pravopisu Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša iz 1971. »osnovica za izradu rukopisa« bilo je deveto izdanje Boranićeva pravopisa (vi), iz 1947., što je usklađeno s onim što je odlučila pravopisna komisija Matice hrvatske i što su prihvatile jezične i srodne ustanove (v–vi).

I tu se govori, u poglavlju »Tuđice«¹⁴ o dvije vrste »riječi tuđega podrijetla« – jedne su se »sustavno tako prilagodile našem jeziku da više i ne osjećamo (često i ne znamo) da su tuđice« (*breskva, čarapa, košulja, kralj, sat, tanjur*), a druge su »one koje još uvijek osjećamo kao tuđice«, a kako »pogotovu moramo često upotrebljavati tuđa vlastita imena, valja znati kako se tuđice pišu kad se upotrijebe u hrvatskom jeziku« (50).

Dano je opće pravilo da se tuđa vlastita »pišu onako kako se pišu u jeziku iz kojega potječu; kažemo da se tuđa vlastita imena transliteriraju«, no to »može jednoznačno primijeniti samo onda kad je riječ o jezicima koji se služe latinicom«, dok za imena »iz jezika s ćiriličkim pismom moramo ćirilička slova prilagoditi slovima hrvatske latinice«, a imena iz jezika inih pisama »najčešće primamo posredno«, a ako dolaze neposredno, »obično ih ili prenosimo fonetski ili ih pišemo u latiničkom obliku onako kako se za službene potrebe transkribiraju« u polaznome jeziku (72).

Odjeljak »Pisanje vlastitih imena iz jezika koji se služe ćirilicom« ima tri stranice i četvrtinu (78–81), i u njemu se raspravlja što i kako učiniti – uz isticanje najveće prednosti transliteracije: da se »od svakog transliteriranog imena može ponovno uspostaviti izvorno pisanje u rus. ćirilici« (78). Polazi se od nedovoljno točne činjenica da su jezici »koji se služe ćirilicom« – »oni slavenski jezici koji se ne služe latinicom« (78), čime se zapravo zaboravlja na više desetaka jezika SSSRa koji su se onda pisali ćirilicom (i većina njih i danas).

Za ruska i ukrajinska specifična slova dan je jednostavan pregled transliteracije, no zapravo je to dano samo za ruski, i veli se da za slova *э* i *ѣ* »nemamo odgovarajućih latiničkih pismena«, pa da se ona obično transliteriraju kao *e* i *'*, no radi izbjegavanja višeznačnosti, B. Finka tu raspravlja da bi se, »možda, rusko slovo *э* moglo označiti kao *'e* (s akutom ispred), a ruski znak *ѣ* kao *'* (s akutom), ili kako

¹⁴ Autor je Božidar Finka (1925–1999), koji je »diplomirao slavistiku (ruski i hrv. jezik)« (HE 3, 2001, 654).

drukčije. Time bi se postigla dosljednost, a upotreba znaka ' ne smeta jer nije nad slovom, pa se isključuje kao znak za naglasak.« (78). No u praksi se »obično upotrebljava transliteracija koju bismo mogli nazvati posredna transkripcija«, jer »mi nikad ruska imena ne pišemo strogo fonetski«. Za tim se daje pregled takva prenošenja, s primjerima takvima (79), no među njima su i »brojna prilagođena ruska imena« kao *Bunjin* (po pravilima bi bilo *Bunin*), *Gorki* itd.

»Ako se primjenjuje načelo prilagođenosti«, onda se po tome i pridjevi mijenjaju u lik hrvatski, kao *Krivi Rog*, *Krupska*, *Literaturna gazeta*, *Carsko selo* (80), osim onih na *-óů*, koji ostaju, kao *Tolstoj* i dr.

Malo se spominju još i bugarski i makedonski, te imena »drugih jugoslovenskih naroda koji se (i kad se) služe ćirilicom« (81), ali se ne dotiče manjina (ondašnji naziv: narodnost), dakle Rusina (Ukrajinaca se dotiče u vezi s ruskim jezikom, kao što je već rečeno).

U sljedećem izdanju, 1994., autor je skratio taj dio i ponešto ga promijenio.

Sada se spominju »ruska, ukrajinska i bjeloruska specifična slova«, no ima nejasnosti – npr., različit je odnos prema ruskom i bjeloruskom *ě* (za prvi *e*, *ě*, za drugi *jo*). – Nije jasno zašto za neslavenske ćirilice »primjenjujemo isto načelo kao i pri pisanju imena iz jezika koji se ne služe ni latinicom ni ćirilicom, tj. držimo se načela „da se ta imena pišu onako kako se u službenoj latiničnoj transkripciji pišu u narodu iz kojega potječu“.« (74). Naime, za mnoge od tih jezika nema nikakve službene latinične transkripcije.¹⁵

B. Finka dao je dobru, već poznatu smjernicu: »U poštanskom prometu, u bibliografijama i u knjižničarstvu, u diplomatskim i gospodarskim poslovnim odnosima, na zemljovidima sva se strana vlastita imena pišu izvorno.« (69), te izrazio nadu da će se s vremenom »stvarati uvjeti da se postupno prijeđe na izvorni način pisanja tih imena i u javnim glasilima i tako nestanu navike koje podcjenjuju kulturnu i nacionalnu samobitnost mnogih naroda« (75). – To bi se zapravo trebalo ticati svih imena osim onih za koje imamo svoje egzonyme (za nas je u hrvatskom tekstu *Rim*, na zemljovidu je *Roma* i u zgradama *Rim*; no sigurno nije englesko *Rome*), i za razne tekstove.

U izdanju trećem i četvrtom, 1995. i 1996.¹⁶, poglavlje »Pisanje riječi iz drugih imena« isto je kao i u drugome, u petom i šestom, 2000. i 2003., učinjene su neke neznatne promjene (no ruski i drugi ćirilički primjeri isti su).

¹⁵ A za neke postojeće transkripcije često bi za nas njihova primjena značila nazadovanje, npr. neko pisanje na kvaziengleski način. Primjerice, pripadnik nekogoga od turkojezičnih ili kojih drugih naroda islamske tradicije na svojem se jeziku zove *Шамил*, na ruskom se on piše kao *Шамилъ*, a latinicom na engleski način on se piše kao *Shamil*. Za nas to »Shamil« zaista nije potrebno.

¹⁶ »Godine 1999. umro je kolega Finka (...)« i »glavnina njegovih dijelova ostala je kako je on napisao, a pregledao je cijeli tiskani tekst četvrtoga izdanja i naznačio svoje napomene.« (HP⁵2000:xi)

Novost prema inojezičnim imenima donosi *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića, iz 1986. U njemu su posebna poglavlja »Transkripcija i transliteracija stranih vlastitih imena«, »Strana imena ljudi«, »Strana imena naseljenih mjesta«.

U prvome su dana, uz transkripcijska pravila za više jezika (radi čitanja na hrvatskome), detaljna transliteracijska pravila za ćirilčke jezike bugarski, makedonski, ruski. Na žalost, u pregledu ruske transliteracije dogodila su se dva ozbiljna propusta: za ъ piše da se transliterira kao *ǎ* (umjesto točnoga *ʹ*), i za э da se transliterira kao *e* (umjesto točnoga *ě* ili *ě*).

U drugome opet se strana imena dijele na ona »iz jezika koji se služe latiničkim, iz jezika koja se služe ćirilčkim i iz jezika koji se služe kakvim drugim pismom« (t. 440). Za imena iz jezika koji se pišu ćirilicom ili nekim trećim pismom, veli se da ona »pišu se prema odgovarajućim transkripcijsko-transliteracijskim pravilima«, pa su tu ruska imena dana uglavnom transkripcijski.

I četvrto izdanje Anić–Silićeva pravopisa, *Pravopis hrvatskoga jezika*, 2001., ima onakva poglavlja, istih naslova. Pravila su ista, i ponovljeni su isti propusti za rusku transliteraciju: za ъ i za э.

Budi ovdje spomenut i jedan priručnik blizak pravopisima. – U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 1999., jasno se kaže da se strana imena »iz jezika koji se služe kakvim drugim pismom prenose najbližim latiničnim znakovima prema transliteracijskim pravilima za svako pismo i svaki jezik posebno« (290), no toga se ni tamo ne drži:, pa stranu dalje imamo *Gorki, Dostojevski* (a ne transliteracijsko *Gor'kij, Dostoevskij*).

Dakle stotinu godina pravilâ o prenošenju ruskih i inih *ćirilčkih* imena, od Boranićevih dopuna Brozovu pravopisu iz 1904., može se pojednostavnjeno opisati ovako: pravila nisu jednoznačna.¹⁷

¹⁷ Na to se šarenilo ukazuje i u članku Antice Menac »O pisanju ruskih imena«, iz 1972. U njemu se ukazuje na točnu, *bibliotekarsku* transliteraciju »u bibliotekarstvu, u bibliografskom citiranju i katkad u zemljopisnim atlasima« (97), malo i na ine transliteracije. Velik je dio članka posvećen rusizmima (99–102). Autorica nije ulazila »u pitanje zašto je odabran upravo jedan, a ne drugi oblik riječi«, nego je prikazala »samo postojeće stanje« (104). Opisuje kako se prenose ruska imena od Broz–Boranićeva pravopisa iz 1904., preko Boranićeva i srpskoga Belićeva (1923., 1929., 1934.) do zadnjega Boranićeva 1951. i novosadskoga iz 1960. Zatim analizira »ruska imena s gledišta stupnja njihove fonološke, morfološke, tvorbene i semantičke adaptacije« (105), kako je već učinjeno s općim imenicama. Fonološku adaptaciju opisuje na dvije stranice, morfološku na jednoj, tvorbenu na pola i semantičku adaptaciju na trećini stranice. To je najsystematičniji pregled toga problema. Također, A. Menac piše da »[p]roblematiku posuđivanja riječi i imena iz ruskoga jezika trebalo bi svakako još proširiti i produbiti« i da je »između ostaloga, ostalo neosvijetljeno pitanje akcenatske adaptacije ruskih riječi« (109). — Opći osvrt na pravila prenošenja inojezičnih imena, s ukazivanjem na neke od pravopisa, v. u Badurina 1996:140–155.

Rječnici i enciklopedije

Tu je i druga literatura u kojoj se ruskim i inim imenima mora posvećivati ovakva ili onakva pažnja.

Žalostan propust, nastao očito u *proizvodnji* knjige, nalazimo u *Rječniku stranih riječi* Vladimira Anića i Ive Goldsteina¹⁸. Iza tablica hebrejskoga, grčkoga i arapskoga pisma, dane su tablice azbuka glagoljske, ruske i srpske. U njima ima neobičnih netočnosti, npr. da se, iz glagoljice, slovo *jor* u latinicu transliterira kao »poluglas«. Za trideset i tri ruska slova nalazimo devet netočnosti. Krivo su dani ovi nazivi slova: *Û* nazvano je »i kratko«, a u ruskom je to *Û* *краткое* ili *Ûom*; *э* nazvano je »e otvoreno«, a u ruskom je to *э* *оборотное*, dakle »e obratno«. U stupcu latinične transliteracije krivo je: za *ě* da se transliterira kao *jo* umjesto kao *ě* (jer je *jo* transkripcija), za *Û* dano je *j* (što je točno) i *ī* (što nije točno, a vjerojatno je napisano omaškom umjesto »engleskoga« i »zapadnoeuropskoga znanstvenoga« *ī*, i pod utjecajem jedne druge transliteracije za *u*); za *u* dano je *šć* umjesto *šč*; za slova *ъ, ы, ь* u tablici su ostavljene prazne kućice, umjesto da bude redom *”, y, ’*; za *э* dana je transliteracija *e* (ista kao za *e*) umjesto *è* ili *é*.

Slično je onda i u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* istoga izdavača 2002. A na kraju knjige dan je tablični pregled dobitnika Nobelovih nagrada 1901–2001, i zbog pisanja nekih imena moglo bi biti da je popis nekritički preuzet iz takva pregleda na engleskom jeziku, pa imamo čak i ostavljeno »Zhores« I. Alferov (dobitnik za fiziku 2000): to je *Žores*.

U enciklopedijama i leksikonima Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža od pedesetih naovamo donedavno je gotovo jedino načelo za prenošenje ruskih imena bilo to *transkripcijsko*, s raznim otklonima.

Od 1999. izlazi nova opća enciklopedija, *Hrvatska enciklopedija*, i u njoj se primjenjuje načelo pisanja inojezičnih imena doslovno (za latinice) i transliteracijsko (za druga pisma), s time da se izgovor bilježi sustavom koji su na temelju Međunarodnoga fonetskoga udruženja izradili Dalibor Brozović i August Kovačec (*HE* I, xv, xvii, xviii): »U natuknici (naslovu članka) sva se vlastita imena navode u latiničnoj grafiji, bez obzira na to kojim se pismom izvorno pišu. Imena iz onih jezika koji se izvorno pišu kakvim latiničnim grafijskim sustavom donose se, u načelu, u izvornoj grafiji, a izgovor se posebno bilježi. No imena preuzeta iz jezika koji se pišu drugim pismima (ruskom ukrajinskom, bugarskom itd. ćirilicom, modernim grčkim pismom¹⁹, arapskim ili hebrejskim, gruzijskim ili ar-

¹⁸ Takav propust ne bi se mogao dogoditi Vladimiru Aniću (1930–2000): on je »diplomirao hrvatski jezik s jugosl. književnostima i rusistikom« (*HE* I, 1999, 258).

¹⁹ Grčka se imena u nas pojavljuju »transkripcijska« ili pak prolazeći kroz engleski filter (npr. sa slovom *c* za *k*); o tome sam pisao u članciú Gluhak 2004.

menskim pismom, devanagarijem i japanskim pismom itd.) donose se u načelu u transliteraciji. To se načelo ipak nije dalo primijeniti bez ostatka jer nerijetko postoji velik raskorak između uvriježenog načina bilježenja tih imena u hrvatskoj praksi i načela znanstvene transliteracije« pa se tu posebno spominju grčka imena. »Jednako se tako i ruska imena (osobna i zemljopisna) kao naslovi članaka navode obično u tradicionalnoj hrvatskoj »približnoj transliteraciji« (*Gogolj, Turgenjev, Jeljcin, Kazanj*), zatim se iza oble zgrade navodi znanstvena transliteracija (*Gogol', Turgenjev, El'cin, Kazan'*), te u uglatim zagradama transkripcija, tj. bilježenje izgovora (go'gəl', turg'e'n'if, je'l'cin, kaza'n'). Za razliku od njih, ukrajinska i bjeloruska imena donose se u transliteraciji, a s dosad uobičajenih, najčešće ruskih oblika, upućuje se na transliterirane (*Dnjepropetrovsk* → *Dnipropetrovsk*).« (xvi).

I dok su ta načela zaista pohvalna, i lijepo je da se hrvatski čitatelji napokon i u enciklopedijskim izdanjima sretnu s izvornim imenima iz ruskoga, ukrajinskoga i bjeloruskoga jezika (a moguće i drugih jezika ćirilčkih pisama istočne Europe i sjevernoga dijela Azije), u pojedinim se člancima u enciklopediji srećemo s krajnostima. Primjerice, u članku o Bjelorusima naći ćemo točno transliterirano ime jednoga književnika *Vasil' Bykau*²⁰, ali u istom ćemo stupcu (*HE* 2, 2000, 160) vidjeti glazbeni termin napisan kao *etalonniye napevi* ili naziv glazbala *tsimbali* ili ples *khorovodi*. To je očito nastalo od nekakva »zapadnoeuropskoga« međuo-blika: ruski je *etalonnye napevy* i *xorovody* (bjeloruski bi bilo *xaravody*), a u tom »tsimbali« prepoznajemo da bi to bio nekakav bjeloruski ekvivalent naših cim-bala, i jasno je da bi neobrazovan čovjek mogao pomisliti da se tu treba pisati »ts«. No na karti geopolitičkoga položaja Bjelorusije (*HE* 2, 2000, 161) imena gradova napisana su bjeloruski, s ruskima u zagradama ako su različita.²¹

²⁰ Ali u članku o njemu (*HE* 2, 2000, 428) kao mjesto rođenja napisano je na ruski način *Čerenovščina, Vitebsk*. Ne znam koji je točan bjeloruski oblik za prvo ime (isti, ili *Čarjanovščina*...?), no na bjeloruskom je *Vicebsk*. Izvorni naslovi triju spomenutih djela napisani su točnom transliteracijom (osim u jednom detalju: u *HE* umjesto uobičajena transliteriranja i bjeloruskoga ćirilčkoga э kao è ili ê, upotrebljava se e). — U *Općoj enciklopediji* (1, 1977, 566) on je *Vasil Bykav*, a u *Povijesti svjetske književnosti* (7, 424) *Vasilj Bikav* — gdje je u sljedećem retku bjelorusko ime *Ўладзімір* napisano kao *Uladzimir*, sa slovom u, za razliku od v u *Bykav* za *Быкаў* (a ruski oblik njegova prezimena *Bykov*, sa slovom y, dan je, uz »bjeloruski« *Bikav*, na str. 402).

²¹ Kaže se kakav je sastav stanovništva — oko 7/9 jesu Bjelorusi, nešto više od 1/9 Rusi te drugi, te da su službeni jezici bjeloruski i ruski. Imena većih gradova napisana su tako da je prvo dano rusko ime u hrvatskom ili nekom sličnom obliku, a u zagradama transliterirani bjeloruski oblik: *Baranoviči (Baranaviči)*, *Bobrujsk (Babrujsk)*, *Gomelj (Gomel', Homel')*, *Grodno (Grodna, Hrodna)*, *Mogilev (Magileŭ, Mahileŭ)*, *Vitebsk (Vicebsk)*. Na karti geopolitičkoga položaja Bjelorusije prvo su dana bjeloruska imena gradova, a u zagradama ruska (s nekolikim omaškama: *Grodna* umjesto *Grodno*, *Mogiler* umjesto *Mogilev*, *Gomelj* umjesto *Gomel'*, jer je napisano bjelorusko *Homel'*). — Na toj je karti još omašaka: *Kaljiningrad* umjesto *Kaliningrad* ili translit. *Kalinjingrad*, pa bi po tome bilo *Smoljensk* a piše translit. *Smolensk*, ali je *Kyiv*, dakle transliterirano, a omaškom je dano *Čornobyj* umjesto *Čornobyl'* ili translit. *Čornobilj*.

Ili ovaj primjer: u pregledu himana država svijeta (4, 2002) ima bar po jedan otklon i za ruski, i za ukrajinski, i za bjeloruski, a brkanja i s engleskom »transliteracijom« čirilica, ima za podatke za himne azerbajdžansku (nisu napisani ni po azerbajdžanskoj latinici), kazahstansku, kirgistansku, turkmenistansku; a naslov uzbekistanske napisan je na uzbečki latinički način od 1995.

Slično je nesređeno stanje u rusističkim i drugim specijalističkim djelima (npr. u pregledima književnosti²²), i to pak je također široka tema, u koju ovdje ne bih ni ulazio.

Hrvatska pisana glasila

Nešto slično pojavljuje se povremeno – a zapravo prečesto – i u pisanim glasilima: u novinama²³ i drugdje. Evo samo nekoliko primjera.

U hrvatskim novinama i u drugim pisanim glasilima (teleteksti, internetska izdanja) vlada veliko šarenilo, a sve je veći utjecaj engleskoga filtera.

Abhaski separatisti srušili su danas (...) dva borbena zrakoplova Sukhoi Su-25 (...)
– Hrvatska televizija, teletekst, 23.IX.1993, 130

Nikolay M. Shubenichev, potpis ispod slike, za direktora jednog ruskog naftnog poduzeća – Hrvatska televizija 1, dnevnik, 31.I.1994, 19.55

Njegovo učenje [T.D. Lisenka] proglašeno je dogmom. Kremljin se čak zalagao za njegovo apsolutno poštovanje – a sam Lisenko proglašen je neospornim autoritetom (...) – Vijenac II:8, 14.IV.1994, 31 (Tomislav Krčmar); tu je *Kremljin* prema engleskom *Kremlin*, za transl. *Kreml'* ili transkripc. *Kremlj*.

list Moskovsky Komsomolets – Vjesnik 15.XI.1994, 22

Podržali smo Ludmillu Alexeyevu (...) – Novi list 6.XI.1998, 4 (Ruskinja, kandida-
tkinja za mjesto predsjednika Međunarodne helsinške federacije)

Dnevnik Vremia jučer piše (...) – Jutarnji list 27.III.1999, 4 – umjesto *Vremja*

Grozny — Glas Slavonije 8.II.2000, 1

Gorbachov – u siječnju 2002, na teletekstu Hrvatske televizije najavljena emisija
takva naslova, za transliteracijsko *Gorbačev*

*Zajednički let Rusije i SAD-a / Bajkonur – Američko-ruska posada poletjela je ju-
čer s kozmodroma Bajkonur prema Međunarodnoj svemirskoj postaji, u prvoj takvoj
misiji nakon nesreće američkog space shuttlea "Columbia". Kapsula "Soyuz" s dva
člana posade lansirana je iz svemirskog centra, koji je Rusija unajmila od Kazahsta-*

²² Usp. PSK 7.

²³ Usp. što je napisao J. Hamm (1957:79): »kod novina [bi] trebalo samo tražiti, da dopisnici iz inozemstva u svojim dopisima imena pišu onako, kako se pišu u lokalnoj štampi zemljek, u kojoj se nalaze«.

na. Zadatak zapovjednika misije Yuria Malenchenka i američkog mehaničara Edwarda Lua jest omogućiti funkcioniranje 95 milijardi dolara vrijedne postaje. (R) – Jutarnji list 27.IV.2003, 9 – treba biti *Sojuz, Jurij Malenčenko*.

Povratak, režiser *Andrei Zvjagintsev*, Rusija – na plakatu za »Zagreb film festival« (što će reći *Zagrebački filmski festival*) 7–11.X.2003.

Kuznjecova i Dementjeva u newyorškom finalu – Večernji list 11.IX.2004, 83 – Svjetlana Kuznjecova, Jelena Dementjeva u članku – te su u transliteraciji Svetlana Kuznecova, Elena Dement'eva, a u nas se nailazi na *Svetlana/Svjetlana, Kuznecova/Kuznjecova/Kuznetsova, Jelena, Dementjeva/Dementjeva/Dementieva*.

Najdrastičniji primjer, koji se povlači već drugo desetljeće, jest ime ukrajinskoga grada u kojemu se 1986. dogodila nesreća u atomskoj elektrani. Na ukrajinskom je jeziku to *Чорнобиль*, što se transliterira kao *Čornobyl'*, a transkribira kao *Čornobilj* (za izgovor: naglasak je na drugom slogu). Na ruskom je jeziku to *Чернобыль*, što se transliterira kao *Černobyl'*, a transkribira kao *Černobilj*. 1986. vijest o nesreći išla je putem uglavnom iz ruskoga u engleski, i onda k nama, i prema engleskom *Chernobyl* dobili smo »hrvatski« oblik *Černobil* (i to s naglaskom na prvom slogu), što je dosta daleko od izvornoga ukrajinskoga imena. Kako se te nesreće počesto prisjećamo, na žalost, i danas je u glasilima to »rusko-englesko-hrvatsko« ime najčešće, pojavljuje se još i na rusku »popravljenno« *Černobilj*, no ukrajinskoga imena za ime toga ukrajinskoga grada – gotovo da i nema. Ljudi iz glasilâ ne posežu za *Općom enciklopedijom*: na karti Ukrajine (8, 1982, 376/377) jasno je napisano transliteracijom upravo *Čornobyl'*, a u *Dopunskom svesku* upravo je u vezi s nesrećom i članak *Čornobilj*, gdje je jasno napisano da je to na ukrajinskom *Чорнобиль* i na ruskom *Чернобыль* (108).²⁴ ²⁵ I u *Hrvatskoj enciklopediji* (2, 2000) imamo zbrku, jer se s »ukrajinskoga« *Čornobil'* (za izgovor toga dano je [č'ornob'il']) upućuje na članak *Černobilj*, a u tom pak piše da je ruski izgovor [č'irno'bil'], dano je transliterirano rusko ime *Černobyl'*, ukrajinsko je ime ćirilicom napisano dobro kao *Чорнобиль*, ali je ono krivo transliterirano kao *Čornobil'*, umjesto *Čornobyl'*.

Začudujući su primjeri npr. i u vezi s glazbom – na plakatima za koncerte nalazimo imena napisana kao *Scriabin, Prokoffief, Mussorgski* (primjer iz 1993). Naravno, to su *Skrjabin, Prokof'ev* (transkripcijski: *Prokofjev*), *Musorgskij* (transkripcijski: *Musorgski*).

Naravno, osim s imenima, nepotrebnih problemâ ima i s drugim riječima, pa usput ovaj primjer iz jedne znanstvenopopularne knjige o kalendarima (a izdavač je jedan od jačih izdavača školskih udžbenika!) – kao nazivi dana u tjednu

²⁴ Usp. i članke Gluhak 1987, 1988.

²⁵ Zbrka je i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* 1999, gdje se pojavljuju sva četiri »novohrvatska« imena: *Černobil, Černobilj, Čornobil, Čornobilj*.

napisani su za ruski (uz ostale kao točne) *ponedelnik, četverk, pjatnitsa, subota* – umjesto *ponedel'nik, četverg, pjatnica, subbota* (dobro su napisani *nedelja, vtor-nik, sreda*) – pa tu vidimo da je izvor engleski tekst i da pisac knjige nije znao za to kako se ti nazivi prenose u hrvatski iz ruskoga.

Sličan je problem i prenošenje drugih slavenskih riječi koje su u izvorniku bile napisane nekom prilagodbom. Tako je nedavno u jednim novinama u dječjem dodatku staroslavenska riječ *četyre* bila napisana kao *chetyre*.

Protiv takva pisanja na engleski način u nas se pisalo već više puta.^{26, 27} Na žalost, među onima koji javno djeluju sve je veći stupanj neobrazovanosti i neshvaćanja elementarnih pravila *javnosne pismenosti*.

Za slavenske ćirilice treba se držati ovakvih transliteracijskih pravila²⁸:

ćiriličko slovo	jezik	transliteracija ²⁹	engleski – neki primjeri	Kongresna knjižnica, Washington – neki primjeri ³⁰
г	ukr., bjr.	g		
г	ukr., bjr.	h		
ѓ	mak.	g'		
ђ	srp., cg., boš., hrv.			
ѐ		ě	e, yo	
є	ukr., bjr.	je		
ж		ž	zh	
с	mak.	dz		

²⁶ Usp. npr. Gluhak 1995, Brozović 2000. — Prije devedesetak godina o tome je pisao Nikola Andrić u svom nizu »Filološki zapisi; iz uredničke bilježnice«, v. Andrić 1911:69–71 (u ono je vrijeme »filter« za prijenos ruskih imena često bio njemački jezik).

²⁷ To je problem i za srpski književni jezik, jer se i u srpskim glasilima vidi filter engleskoga jezika. O tome je u novije vrijeme pisao npr. Ivan Klajn u svojoj jezičnoj kolumni u beogradskom tjedniku *NIN* 21. ožujka 2002, članak »Leti, leti ezofagus«. — Naravno, to je problem s kojim se sreću i drugi jezici — i slavenski i ini: »englesko« filtriranje imenâ.

²⁸ Dobar je pregled »Transliteracija nacionalnih ćiriličkih pisama na latinicu« — tablica za bjeloruski, bugarski, makedonski, ruski, srpski i ukrajinski — dan u *Enciklopediji Jugoslavije*.

²⁹ Uglavnom uobičajena u jezičnim slavistikama, no ima razlika u detaljima, također i u nekim službenim transliteracijama. Usp. npr. dobar pregled Thomasa T. Pedersena, na <http://ee.www.ee/transliteration/>.

³⁰ Ostalo isto kao u stupcu lijevo. — Usp. npr. pregled u časopisu *Slavic and East European Journal*.

и	rus.	i		
и	ukr.	y		
й	rus., ukr., bjr., bug.	j	y, ĭ	i
і	ukr., bjr.	i		
ї	ukr.	ji		
ј	mak., srp., cg., boš., hrv.	j		
ќ	mak.	k´		
љ	mak., srp., cg., boš., hrv.	lj		
њ	mak., srp., cg., boš., hrv.	nj		
ћ	srp., cg., boš., hrv.			
ђ	bjr.	ǰ		
х		h (može i x)	kh	
ц		c	ts	
ч		č	ch	
џ	mak., srp., cg., boš., hrv.	dž		
ш		š	sh	
щ	rus., ukr., bjr.	šč	shch	
шт	bug.	št	sht	
ъ	rus.	“		
ѣ	bug.	’ (ili ä)		ǰ
ы	rus., bjr.	y	y	
ь	rus., ukr., bjr.	’	’ ili ništa	
э	rus., bjr.	è		
ю	rus., ukr., bjr., bug.	ju	yu, iu	iu
я	rus., ukr., bjr., bug.	ja	ya, ia	ia

Iako možda komu komplicirana, ta pravila daju se jednostavno primjenjivati za pravilno prenošenje ruskih i nekih drugih ćirilčkih imena u hrvatski jezik (najtočnije: za transliteraciju sa slovima *č, š, ž, y, ĉ, ja, ju, šč, ’, ”* za ruski itd. – Za druge ćirilice sadašnje i prijašnje, za jezike u Rusiji, Ukrajini, Bjelorusiji, na Kavkazu i u Srednjoj Aziji – pisatelji bi se trebali informirati kako je s njima, a ne da se slijepo povode za »engleskim« pisanjem.

Sjetimo se i jednoga veoma važna pitanja za osobna imena, i za našejezičnike i za inojezičnike: *kako se pišete*. Pitanje *kako se zovete* ima dva potpitanja: *na hrvatskom jeziku* i *na kojem inom jeziku* – no ono nije predmet ovoga članka.³¹

Literatura

- ANDRIĆ, NIKOLA. 1911. *Branič jezika hrvatskoga*. U Zagrebu : tisak Kr. zemaljske tiskare. 170 str.
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 1971. *Hrvatski pravopis*. Zagreb : Školska knjiga. 344 str. [Pretisak 1990., + (8) str. Dodatka pretisku.]
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 1994. *Hrvatski pravopis*. [2. izdanje.] Zagreb : Školska knjiga. [xii,] 475 str.
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 1995. *Hrvatski pravopis*. 3. izdanje. Zagreb : Školska knjiga. [xii,] 475 str.
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 1996. *Hrvatski pravopis*. 4. izdanje. Zagreb : Školska knjiga. xi,466 str.
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 2000. *Hrvatski pravopis*. V., prerađeno izdanje. Zagreb : Školska knjiga. xi,496 str.
- BABIĆ, STJEPAN, BOŽIDAR FINKA, MILAN MOGUŠ. 2002. *Hrvatski pravopis*. VI. izdanje. Zagreb : Školska knjiga. xi,496 str.
- BABIĆ, ZRINKA. 1984. Izgovor stranih imena. *Jezik* 32(1984/85):2, prosinac 1984, 49–56.
- BADURINA, LADA. 1996. *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja : Metodologija rada na pravopisu*. Rijeka : Izdavački centar Rijeka. 179 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1921. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. U Zagrebu : trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. (iii),300 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1923. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Drugo, nepromijenjeno izdanje. U Zagrebu : naklada „Ćirilo-metodske nakladne knjižare d.d.“. (ii),183 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1926. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Treće izdanje. U Zagrebu : izdanje i naklada Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora. 191 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1928. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. U Zagrebu : izdanje i naklada Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora. 183 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1930. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Peto izdanje : prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb : Tisak i naklada »Jugoslovenske štampe« d.d. 243 str.

³¹ Usp. članak Zrinke Babić »Izgovor stranih imena«, iz 1984.

- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1934. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Šesto izdanje : prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb : Naklada Jugoslov. nakladnog d.d. »Obnova«. 243 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1937. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sedmo izdanje : prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb : Naklada Jugoslov. nakladnog d.d. »Obnova«. 243 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1937. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Osmo izdanje. Zagreb : izdanje Nakladnoga zavoda Banovine Hrvatske. 181 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1947. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deveto, prerađeno izdanje. Zagreb : školska i pedagoška izdanja Nakladnog zavoda Hrvatske. 208 str.
- BORANIĆ, DRAGUTIN. 1951. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deseto izdanje. Zagreb : Školska knjiga. 215 str.
- BROZ, IVAN. 1904. *Hrvatski pravopis*. Priredio D. Boranić. Treće prerađeno izdanje. U Zagrebu : troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. 215+[1] str.
- BROZ, IVAN. 1906. *Hrvatski pravopis*. Priredio D. Boranić. Četvrto (nepromijenjeno) izdanje. U Zagrebu : trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. ii,215 str.
- BROZ, IVAN. 1911. *Hrvatski pravopis*. Priredio D. Boranić. Peto izdanje. U Zagrebu : trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. iii,228 str.
- BROZ, IVAN. 1915. *Hrvatski pravopis*. Priredio D. Boranić. Šesto izdanje. U Zagrebu : trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. iii,239 str.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1956. O transkripciji egzotičnih, osobito kineskih imena. *Jezik* IV(1955/56):5, lipanj 1956, 138–142.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 2000. Možemo li bez dijakritičkih znakova? *Vijenac* 171, 21. rujna 2000, 6. (niz Prvo lice jednine)
- FLAKER, ALEKSANDAR. 1975. Novija ruska književnost. U knj. Flaker (ur.) 1975, 269–404.
- FLAKER, ALEKSANDAR (ur.) 1975. *Povijest svjetske književnosti*. Knjiga 7. Uredio Aleksandar Flaker. Zagreb : Mladost. 658 str.
- GLUHAK, ALEMKO. 1987. Čornobilj. *Jezik* XXXV(1987/88):1, listopad 1987, 20–22
- GLUHAK, ALEMKO. 1988. Ipak Čornobilj. *Jezik* XXXV(1987/88):4, travanj 1988, 119–120
- GLUHAK, ALEMKO. 1995. Ruski se ne piše engleski. *Vjesnik* 31. srpnja 1995, 20. (Vjesnikov jezični savjetnik, 450)
- GLUHAK, ALEMKO. 2004. Televizija ne zna točna imena. [Olimpijada: ΑΘΗΝΑ, »ATHENS« i Atena.] *Večernji list* 14. kolovoza 2004, 79, dodatak Obzor 47 (Jezikova juha [45])
- HAMM, JOSIP. 1952. Pisanje tuđih imena. *Jezik* I(1952/53):1, rujna 1952, 29–31.

- HAMM, JOSIP. 1957. Pisanje tuđih imena. *Jezik* V(1956/57):3, veljača 1957, 74–80.
- Hencir* 2002. V. MATASOVIĆ, R., LJ. JOJIĆ.
- КЕРЕСКИ, ПЕТАР. 1975. Bugarska književnost. U knj. Flaker (ur.) 1975, 471–525.
- КОТНИК, Ј. 1920. Revolucija in ruski pravopis. *Nastavni vjesnik* XXVIII(1919/20):7, 313–318.
- MATASOVIĆ, RANKO, LJILJANA JOJIĆ (gl.ur.). 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Glavni urednici Ranko Matasović i Ljiljana Jojić. Zagreb : Novi Liber, 2002. xlv, 1583 str.
- MENAC, ANTICA. 1972. O pisanju ruskih imena. *Jezik* XIX(1971/72):4–5, travanj–lipanj 1972, 97–109.
- MULIĆ, MALIK. 1975. Stara ruska književnost. U knj. Flaker (ur.) 1975, 235–267.
- Pravopisno uputstvo*. 1929. *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S.H.S. s kratkim tumačenjem i objašnjenjem*. [Priredio Franjo Nikolić.] Zagreb : tisak i naklada Jugoslovenske štampe d.d. 31 str. (Prije toga objavljeno: *Просветни гласник*, службени орган Министарства Просвете [Краљевине С.Х.С.], год. XLV, број 9, септембар 1929, 747–771.)
- PSK 7. V. FLAKER 1975.
- SOLAR, MILIVOJ. 2003. *Povijest svjetske književnosti : Kratki pregled*. Zagreb : Golden marketing. 351 str.
- SUBOTIN, STOJAN. 1975. Ukrajinska književnost. U knj. Flaker (ur.) 1975, 427–470.
- ŽIDLICKÝ, VÁCLAV. 1975. Bjeloruska književnost. S ruskoga preveo Aleksandar Flaker. U knj. Flaker (ur.) 1975, 405–425.

Russian and some other names in Croatian language today

Summary

Russian names and names from other languages using Cyrillic script have been treated in Croatian language manuals in various ways in the last hundred years. There is no commonly accepted opinion about the solution of problem of the transliteration. Authors are not aware of about Slavistic and ISO transliterations. The problem present in the media is the English-writing filter for such names, and many of them are written in an English spelling.

Ključne riječi: ćirilice, transliteracija, hrvatski pravopis

Key words: Cyrillic scripts, transliteration, Croatian orthography

